

Мартиненко С. М.,
завідувач кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор
Кипиченко Н.С.,
аспірантка, викладач кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПОГЛЯДИ К.Д. УШИНСЬКОГО НА ПЕДАГОГІЧНИЙ ТАКТ ЯК СКЛАДОВУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті на основі вивчення науково-педагогічної спадщини К.Д. Ушинського охарактеризовано погляди вченого на дотримання вчителем педагогічного такту під час взаємодії з учнями; визначено актуальність окресленої проблеми для сучасної підготовки вчителів.

Ключові слова: науково-педагогічна спадщина К.Д. Ушинського, педагогічний такт, професійна майстерність учителя.

У плеяді славних українців ім'я відомого педагога, вченого Костянтина Дмитровича Ушинського посідає вагоме місце, адже його творча спадщина відома не лише широкому колу вітчизняних просвітителів, а й світовому педагогічному простору. Науковець залишив спадщину, яка, на нашу думку, є величезним внеском у вітчизняну педагогічну науку. Саме він створив цілісну дидактичну систему, розкрив загальні умови навчання і виховання дітей, принципи добору змісту освіти, основні шляхи і засоби розвивального навчання, був прихильником класно-урочної системи, вважав урок основною

формою навчально-пізнавальної діяльності, у процесі якої здійснюється безпосередня взаємодія вчителя і учнів, передається досвід спілкування.

Чим приваблює нас саме ця постать, ця непересічна особистість? Мабуть, перш за все, тим, що К.Д. Ушинський є основоположником наукової педагогіки й народної школи, автором праць з теорії та історії педагогіки, підручників для початкового навчання, вченим, який вивищив педагогіку до рівня мистецтва. По-друге, його педагогічна праця «Людина як предмет виховання» (1869) є дороговказом для багатьох поколінь учителів і викладачів у вихованні та формуванні особистості. І, врешті-решт, нас особливо зацікавили його погляди на педагогічне спілкування, зокрема дотримання вчителем у взаємодії з учнями педагогічного такту.

Розглянемо думку великого просвітителя про педагогічний такт як складову педагогічної майстерності, взаємодії вчителя й учнів через призму століть.

На основі ґрунтовного вивчення наукових праць просвітителя «Про користь педагогічної літератури» (1857), «Людина як предмет виховання» (1869) нами встановлено, що педагогічний такт у концепції науковця є гуманним інструментом впливу вчителя на учнів, засобом формування особистості, який передбачає повагу до гідності особистості дитини [4; 5]. Загалом великий педагог переконливо довів, що «такт вчителя є свідомою, цілеспрямованою діяльністю, характерною особливістю якої є вплив педагога на розум і емоційно-вольову сферу учнів» [5, с. 214]. Вчений зазначав, що успіх впливу зумовлюється тим, що вчитель знає індивідуальні особливості учнів, з урахуванням цього вміє проникати в їх внутрішній світ, створювати атмосферу діловитості, вселяти вихованцям повагу і любов до розумової та фізичної праці, гідної поведінки [5, 205–206].

Актуальними й донині для сучасних учителів є твердження великого педагога «якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона має й знати її в усіх відношеннях» [5, с.199]. На думку К.Д. Ушинського, «вихователь має прагнути пізнати людину такою, якою

вона є насправді, з усіма її слабостями і в усій її величі, з усіма її буденними дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами. Вихователь має знати людину в сім'ї, в суспільстві, серед народу, серед людства й на самоті із своєю совістю; у будь-якому віці, в усіх класах, в усіх станах, у радощах і горі, у величі й приниженні, в розквіті сил і в недозі, серед необмежених надій і на смертному одрі, коли слово людської втіхи вже безсиле» [5, с. 207]. Саме в праці «Людина як предмет виховання» вчений на рівні фізіологічних і психологічних пізнань того часу намагався відкрити батькам і педагогам велике значення всебічного вивчення дитини, щоб творча робота свідомості відбувалась широко, різноманітне і скрізь успішно, щоб жодний поштовх дисонансу не заважав цій роботі [5, 198–471].

Дослідник вважав, що такт є єдністю теорії і практики у навчально-виховній роботі, а тактовність – це конкретне вираження педагогічної майстерності вчителя [5, 214–215]. К.Д. Ушинський, зазначав, що «педагогічний такт, без якого вихователь, як би не вивчав він теорію педагогіки, ніколи не буде хорошим практиком, адже він формується в людині поступово» [5, с. 215]. У працях ученого педагогічний такт охарактеризовано переважно як міра доцільного впливу на дітей, що дозволяє реалізовувати гуманний стиль спілкування і взаємодії [5, 215]. Він був глибоко переконаним, що «вплив педагога на учня становить таку виховну силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань чи заохочень» [4, с.14– 15].

Аналіз наукової спадщини К.Д. Ушинського засвідчив, що педагог великого значення надавав доброзичливому характеру стосунків учителя і учнів, гуманному ставленню до дітей, повазі та любові до них. Не втрачають актуальності думки просвітителя про те, що педагог має «владарювати в школі не суворістю логіки, не зовнішньою силою методи, а своїм гуманним характером, пристойністю манер, цікавістю викладу, вмінням наблизити до себе дітей і викликати в них прихильність та повагу до себе» [6, с. 161].

Вчений зазначав також, що вчитель на основі особистого педагогічного досвіду вибирає ті засоби спілкування і педагогічного впливу, які він раніше відчував на собі, а в певний момент вони дозволяють йому діяти оперативно і результативно [5, 214–216]. Швидкість педагогічного впливу, на думку К.Д. Ушинського, є найважливішою характеристикою педагогічного такту, який охоплює знання основ дидактики, теорії виховання і володіння педагогічною майстерністю [5, 214]. Ознакою дотримання педагогічного такту він вважав «інтуїтивне чуття» вчителя у підході до дітей [5, 214]. Вчений стверджує, що зразковий вчитель «має досягти тієї педагогічної височини, коли всяка метода зникає в особистості педагога і коли з цієї особистості з'являється щоразу цілком самостійний, той прийом, який потрібний у даному разі» [6, с.161].

Проаналізувавши зазначене, не важко зрозуміти, що думки, висловлені відомим педагогом у кінці XIX століття, є актуальними й у нинішній системі професійної діяльності вчителів, адже, не дивлячись на глобальні перетворення, що відбуваються в сучасному світі, добро, взаєморозуміння, повага до людини як найвищої цінності на землі завжди залишаються вічними цінностями.

Вимоги до формування особистісно-професійних якостей педагогів перегукуються з тими вимогами, які в свій час утверджував К.Д. Ушинський, адже сучасний вчитель має здійснювати професійну діяльність із тонким дотиком до душі кожного учня, проявляти тактовність у навчанні та спілкуванні. Не можна не зазначити, що перехідний етап розвитку українського суспільства характеризується багатьма суперечностями. Суспільна мораль набула подвійного характеру, що проявляється у формальному ставленні педагогів до професійної діяльності, нещирості до учнів і колег, тому, на наше глибоке переконання, особливої значущості набувають слова великого просвітителя «якщо педагог не любить дітей і не може вселяти їм симпатію, повагу, викликати любов до себе, то він має залишити справу виховання і навчання» [6, с.164]. На жаль, аналіз

практичного досвіду засвідчує, що вчителі не завжди враховують те, що гуманні стосунки на будь-якому уроці й поза ним мають утверджувати гідність кожного учня, відвертати страх перед покаранням, залежність від настрою вчителя. Нетактовність, грубість, образи, упередження в оцінюванні знань учнів, неповага до думки вихованців стали достатньо поширеними в українських школах. Недотримання багатьма вчителями педагогічного такту позначається на тому, що в їх професійній діяльності має місце критика учнів, педагоги часто провокують конфлікти, а це є серйозною загрозою не лише їх здоров'ю, а й моральному розвитку. Нами з'ясовано, що особливо важко адаптуються вчителі-початківці до роботи в умовах, «коли не на декларативному рівні, а в дійсності необхідно реалізувати основні принципи гуманізації навчання, будувати навчально-виховний процес з урахуванням відмінностей в інтелектуальній, емоційно-вольовій сферах учнів» [3, с.5].

Аналіз психолого-педагогічних джерел з досліджуваної проблеми засвідчив, що переконання сучасних науковців суголосні з думками К.Д. Ушинського. Вважаємо, що такт є складовою професійної поведінки вчителя, а педагог ХХІ століття має вміти спостерігати, керувати своїми емоціями, бути уважним і справедливим, стриманим і толерантним, передбачати всі об'єктивні наслідки вчинку та суб'єктивного його сприйняття, тактовний учитель «володіє різноманітними і активним арсеналом засобів впливу на учнів і долає більшість можливих конфліктів» [6, с.96]. Що ж стосується сучасних характеристик педагогічного такту, то такими, на нашу думку, є вміння оцінювати ситуацію, яка вимагає тактовної поведінки; володіння інформацією про причини моральних суперечностей; врахування індивідуальних особливостей учня; здатність передбачити можливий ефект від педагогічної дії. Володіти педагогічним тактом можна лише, «грунтуючись на принципах гуманізму, дотримуючись норм педагогічної етики, вивчивши основи педагогічної майстерності» [6, с.97].

Як позитивне, варто зазначити також, що навчального плану професійної підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Початкове навчання» Київського університету імені Бориса Грінченка введено досить важливий навчальний курс «Педагогічна деонтологія», вивчення якого сприяє розвитку в майбутніх учителів толерантного ставлення та любові до учнів, формування професійно важливих моральних якостей, дослідження їх індивідуальних особливостей, сприяє розвитку педагогічної етики, складовою якої є саме дотримання педагогічного такту.

Таким чином, підсумовуючи сказане, варто зазначити, що думки й міркування К.Д. Ушинського про необхідність дотримання вчителем педагогічного такту, висловлені ним на початку ХХ століття, є актуальними й донині. Адже педагогічний такт є складовою професійної майстерності вчителя, інструментом впливу на особистість, необхідною умовою здійснення особистісно орієнтованого підходу..

Література

1. Гусоев В. И. Проблема педагогического такта в отечественной педагогике 1861–1991 гг. : дисс. канд. пед. наук : 13.00.01 / Валерий Иосифович Гусоев [Место защиты: Пятигорский государственный лингвистический университет]. – Пятигорск, 2009. – 188 с.

2. Кипурова С. Н. Значение взглядов Н.И. Пирогова, К.Д. Ушинского и Л.Н. Толстого на проблемы подготовки учителя для становления гуманистической парадигмы российского образования / С.Кипурова // Известия ВУЗов. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2011. – №3. – С. 113–120.

3. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: [монографія] / С.М. Мартиненко. – К. : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 434 с.

4. Ушинский К.Д. Про користь педагогічної літератури / К.Д. Ушинский // Вибрані педагогічні твори : В 2-х т. – Т. 1. – Пер. з рос. / Редкол. : В.М. Столетов та інші. – К. : Рад. школа, 1983 – С . 9 – 26.

5. Ушинский К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К.Д. Ушинский // Вибрані педагогічні твори : В 2-х т. – Т. 1. – Пер. з рос. / Редкол. : В.М. Столетов та інші. – К. : Рад. школа, 1983 – С . 198–471.

6. Ушинский К.Д. Педагогічна подорож по Швейцарії / К.Д. Ушинский // Вибрані педагогічні твори : В 2-х т. – Т. 2. – Пер. з рос. / Редкол. : В.М. Столетов та інші. – К. : Рад. школа, 1983 – С . 4–169.

7. Хоружа Л.Л. Етичний розвиток педагога: навч. посіб. / Л.Л. Хоружа. – К. : Академвидав, 2012. – 208 с.

В статъе на основе изучения научно-педагогического наследия К.Д. Ушинского охарактеризовано взгляды ученого на соблюдение учителем педагогического такта при взаимодействии с учениками, определено актуальность обозначенной проблемы для современной подготовки учителей.

Ключевые слова: научно-педагогическое наследие К.Д. Ушинского, педагогический такт, профессиональное мастерство учителя.

In the article which is bases on the study of scientific and pedagogical heritage K.D. Ushynskogo is described scientist's views about the observance of a teacher's pedagogical tact during cooperation with pupils; the relevance of the described problems for the modern teacher training is defined.

Keywords: scientific and pedagogical heritage K.D. Ushynskiy, pedagogical tact, professional skills of a teacher.